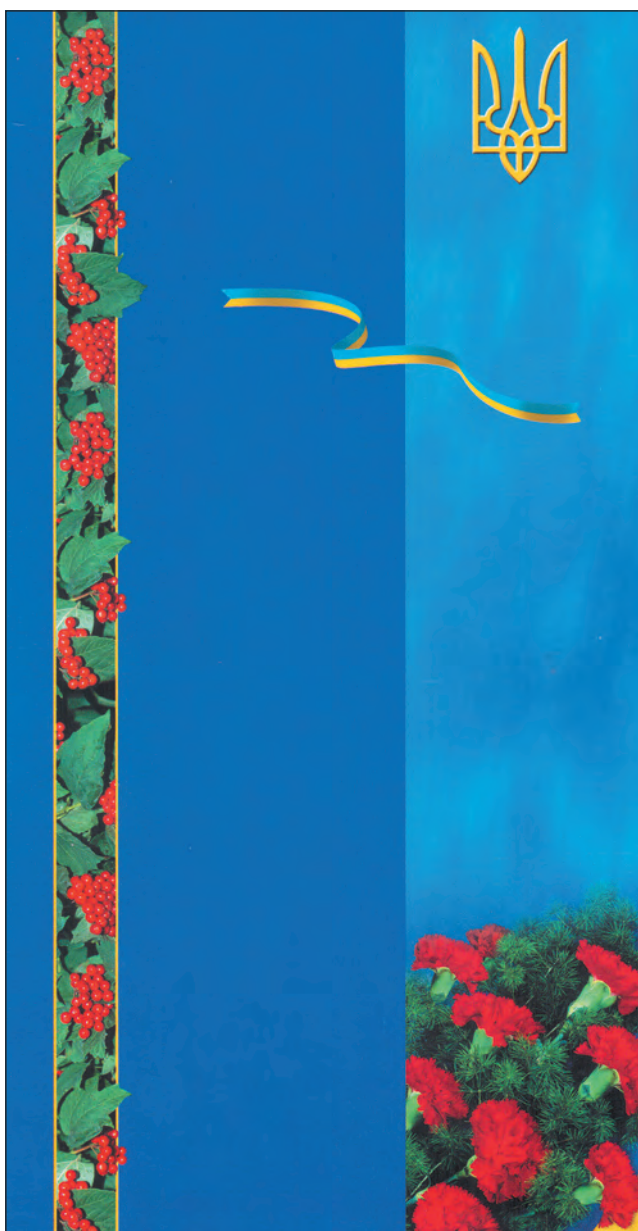

ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ В ІСТОРІЇ США

Автор — Лариса Шипко

(www.immigranteucraniano.com/Ucranianos-en-EE-UU/16n).

З іспанської переклав Юрій Курнат.

Стаття надіслана в редакцію Осипом Морозом.

Наукове редагування/доповнення — Ірина Вавилова.

Підготувала Лідія Свачій

Українська діаспора в Сполучених Штатах Америки належить до національної меншини з високим рівнем організації, освіти й культури. Тут діють різноманітні українські організації, зокрема освітні, соціальні та наукові. Серед них слід зауважити: *Український інститут Америки* (культурно-освітній центр США, який 1948 року заснував підприємець, уродженець Тернополя, *Володимир Джує*); *Українська вільна академія наук* (науково-редакційний заклад, заснований 1950 року, має свою бібліотеку й архів); *Український музичний інститут в Америці* (заснований 1952 року разом з 12 дочірніми філіалами освітньої, редакційної і творчої діяльності); *Український конгресовий комітет Америки* (заснований 1940 року, серед його членів налічується 70 різних організацій, має автономну Шкільну раду, яка координує роботу українських суботніх шкіл: видає книжки українською мовою, проводить підготовку вчителів, складає програми. Великим досягненням Українського конгресового комітету Америки стало будівництво пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 1964 року); *Наукове товариство імені Тараса Шевченка* (1950); *Товариство українських інженерів Америки*; *Українське лікарське товариство Північної Америки*; *Українсько-американське товариство адвокатів* тощо.

Серед інших слід би було відзначити *Український науковий інститут Гарвардського університету* (УНІГУ, англ. HURI), заснований 1973 року в Кембриджі (Массачусетс, США) як автономна установа, разом зі заснованими 1968 року кафедрами мови, літератури та історії України в Гарвардському університеті, а також з Українською семінарією в складі Бібліотеки зазначеного університету, яка на сьогодні має стільки українських книжок, скільки не має жодна з бібліотек у західному світі. Директором цього Інституту в 1973–1990 роках був відомий учений, знавець Сходу (сходознавець) та історик *Омелян Пріцак*, його заступником, а згодом і директором — історик *Георг Шевченко*. Ці двоє вчених заснували журнал англійською мовою "Гарвардські українознавчі студії", а *Омелян Пріцак* став ініціатором створення Міжнародної Асоціації Україністів. Неможливо перебільшити оцінку всієї його праці та її величезне значення для українців усього світу. Слід звернути увагу і на таку історичну подію — у 1957 році *Союз українських студентських товариств Америки* (СУСТА) запросив його очолити кафедру українознавства УНІГУ/HURI при Гарвардському університеті. У зв'язку з тисячоліттям хрещення Руси-України 1984 року провідники УНІГУ вирішили реалізувати Гарвардський проект, важливою частиною якого планувалося видання "Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства" обсягом 150 томів, — від 1987 року опубліковано понад десять фундаментальних томів видання.

До реалізації проекту залучається Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. У видавничу спілку входять компетентні вчені світу й України. Кожне видання здійснюється мовою оригіналу та в перекладі на англійську й українську мови. Серед книг: "Історія русів", "Слово о полку Ігоревім", "Києво-Печерський патерик", твори *Юрія Дрогобича*, *Станіслава Оріховського*, *Павла Русина*, *Григорія Сковороди*, *Захарія Копистенського*, *Петра Могили*.

Другий важливий проект був започаткований з ініціативи професора *Дмитра Штогрин* та за підтримки доктора *Богдана Рубчака* й професора *Ральфа Фішера* у 1984 році. То була Українська науково-дослідна програма Іллінойського університету в Урбана-Шампейн. Основна функція програми — організація щорічних конференцій з питань української проблематики, кількість яких уже сягнула за 25. Конференції проходять в Університеті штату Іллінойс у рамках літньої Лабораторії Центру досліджень Росії, Східної Європи та Євразії. Важливими темами таких конференцій є також проблеми цих регіонів світу. Тут зосереджувалась увага на актуальних питаннях українських політичних, культурних та економічних реалій, на житті в Україні та в діаспорі; досліджувалися та заповнювалися створені впродовж віків непідтвержені пробіли, викривлення та правомірності набуття українських талантів й української культури. З 1989 року конференції перетворюються на спільний інтелектуальний форум і міст між Україною континентальною та "Україною діаспорною". Слід відзначити особистість *Дмитра Штогрин*, який прийшов до Університету штату Іллінойс 1960 року й працював над реконструкцією слов'янського відділу бібліотеки університету. Під час його управління фонди слов'янського і східно-європейського відділів сягнули від 10 тис. до ~ 800 тис. монографій і періодичних видань, а кількість книжок українською мовою збільшується до 70 тис. томів і є однією з трьох найбільших колекцій за межами України. Для розробки й розповсюдження української літератури сім'я Штогринів заснувала спеціальний однойменний фонд ("*Фонд Вічності*").

Одним із проектів, ініційованих і забезпечених українською спільнотою в США і Канаді, був проект дослідження Голодомору 1932–1933 років в Україні. До 50-річчя цієї трагедії українського народу в Конгресі США була створена "Комісія з голоду в Україні", яка зобов'язала вчених-співробітників Гарварду досліджувати цю проблему та надати висновки Конгресу. Доля обрала для цієї ролі здібного молодого вченого — співробітника *Джеймса Мейса*, який так уболівав про трагедію українського народу, що вже за короткий час виклав результати досліджень (близько 10 книжок!) перед конгресменами. Думка вченого була однозначною: голод в Україні був заздалегідь запланований і є геноцидом проти українців. Така впевненість ученого не сподобалася багатьом віроповіданим політикам, тож незабаром він уже був без роботи. Він став українцем за духом і до кінця свого блискучого, але дуже короткого життя, вже в Україні незалежній (парадокс!) боровся за визнання Голодомору як геноциду українців.

У кожній галузі науки були ще українські вчені, які залишили важливий слід у науці.

Серед них:

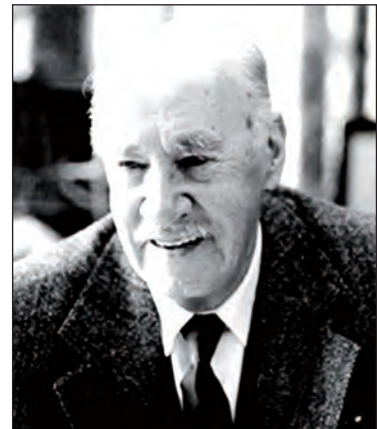
у галузі фізико-математичних і технічних наук:

Степан Тимошенко (1878—1972, нар. у с. Шпотівка Сумської обл.) — основоположник теорій міцності матеріалів та пружності. Один із організаторів Української академії наук;

Ігор Сікорський (1889—1972, нар. у м. Києві) — видатний авіаконструктор, всесвітньовизнаний "батько" вертольоту;

Степан Тимошенко (1878—1972)

Ігор Сікорський (1889—1972)

Дмитро Штогрин (нар. 1923 р.)

Джеймс Мейс (1952—2004)

Отто Струве (1897–1963)

Олександр Смакула (1900–1982)

Юрій Кістяковський (1900–1982)

Георгій Гамов (1904–1964)

Отто Струве (1897–1963, нар. у Харкові) – видатний астрофізик XX ст., один із основоположників сучасної зоряної спектроскопії;

Георгій Кістяковський (1900–1982, нар. у Києві) – видатний хімік, один із учасників проектів з розробки ракетного палива та виробництва ядерної зброї;

Олександр Смакула (1900–1982, нар. у селі Доброводи неподалік від Збаража на Тернопільщині) – здобув усесвітню славу за дослідження в галузі антирефлексійного покриття лінз;

Георгій Гамов (1904–1964, нар. в Одесі) – піонер у галузі квантової теорії та космології, здобув світове визнання за розробку теорії Великого Вибуху (походження Всесвіту); в біології – один із авторів "коду" ДНК;

Микола Голоняк (нар. 1928 р., син іммігрантів з Лемківщини, Закарпаття) – видатний фізик і винахідник, йому належить винахід першого напівпровідникового світлодіоду, що працює у видимому діапазоні, та лазерного світлодіоду;

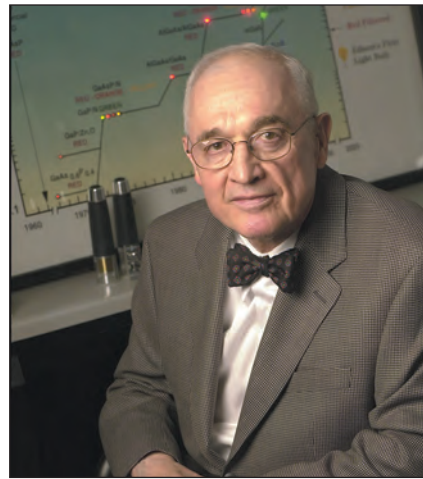
Михайло Яримович (1933 р., виходець з українського Підляшшя) – астронавт, основний системотехнік проекту КК "Аполлон", один з колишніх керівників НАСА, колишній президент Міжнародної академії астронавтики та підрозділу наукових досліджень НАТО, іноземний член НАН України, активний учасник українського громадського життя в США, багаторічний керівник студентської секції Товариства українських інженерів Америки;

Георгій Гамота (нар. 1939 р. у Львові) – науковий і громадський діяч, урядовець, директор з наукових досліджень у Пентагоні, директор Інституту науки й технології в Мічиганському університеті, автор багатьох наукових досліджень, як і найвідомішого п'яти-томника "Наука, технологія та конверсія в Україні";

Гайдемарі (Гайді)–Марія Стефанишин–Пайпер (нар. 1963 р. в Сент-Полі, США, дочка іммігрантів із Галичини) – перша жінка-космонавт НАСА українського походження; двічі побувала в космосі (9–21.09.2006, 15–30.11.2008).

Гайдемарі Стефанишин-Пайпер (нар. 1963 р.)

Микола "Нік" Голоняк (нар. 1928 р.)

Михайло Яримович (нар. 1933 р.)

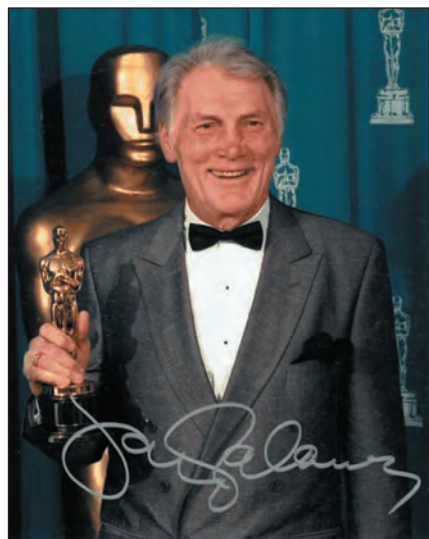
Георгій Гамота (нар. 1939 р.)

Павло Плішка (нар. 1941 р.)

Василь Авраменко (1895–1981)

Джек Паланс (1919–2006)
(Володимир Палагнюк)**у сфері мистецтва:**

Олександр Архипенко (1887–1964, нар. у Києві) – всесвітньовідомий скульптор, художник-новатор, один із основоположників кубізму в скульптурі, почесний член Об'єднання митців українців в Америці (ОМУА) та дійсний член Американської академії мистецтва і літератури, винахідник та експериментатор (сконструював особливий механізм – "архипентуру");

Василь Авраменко (1895–1981, нар. у селі Стеблів Черкаської обл.) – балетмейстер, хореограф, актор, кінорежисер, педагог – у Північній Америці його називали батьком українського танцю), один із фундаторів нового напрямку в сучасному світовому танцювальному мистецтві – сценічної народної хореографії, створив у США декілька українських фільмів (серед них "Наталка Полтавка" (1937) і "Запорожець за Дунаєм" (1939). Відповідно до заповіту його тлін 1993 р. перепоховано на Батьківщині;

Едвард Козак (1902–1992, нар. у селі Гірне Львівської обл.) – карикатурист, гуморист, художник, письменник, іконописець, редактор, видавав власний гумористичний журнал "Лис Микита";

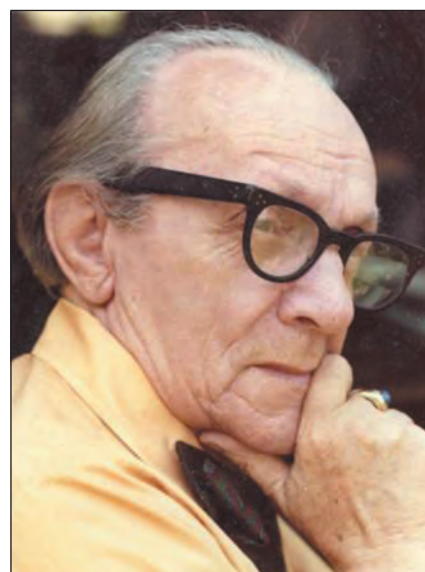
Яків Гніздовський (1915–1985, нар. у селі Пилипче Тернопільської обл.) – відомий художник, графік, кераміст, мистецтвознавець; був членом редколегії журналу екслібрістів Великобританії й членом Американського товариства аматорів і творців книжкового знака; його ксилографія є одним із найбагатших і найоригінальніших здійснень в американському графічному мистецтві за останні 30 років;

Джек Паланс (Володимир Палагнюк) (1919–2006, нар. у Гезл Тауншип, США, син українських емігрантів) – пілот військового бомбардувальника, актор, володар "Оскара" (1991);

Павло Плішка (нар. 1941 р. в Оулд Фордже, США, батьки – вихідці з України) – оперний співак зі світовим ім'ям, зіграв понад 50 ролей у 1000 спектаклях, його ім'я занесено до Залу Слави великих американських оперних співаків в Академії вокального мистецтва у Філадельфії.

Олександр Архипенко (1887–1964)

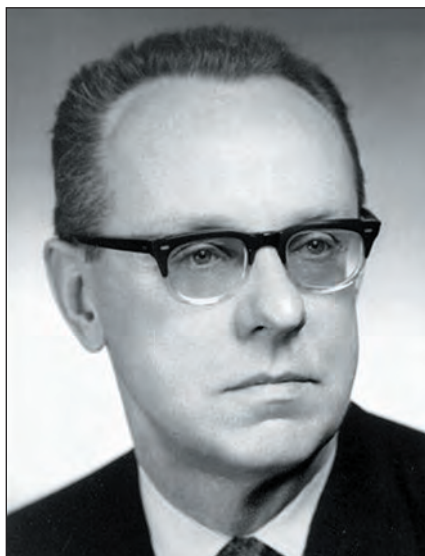
Едвард Козак (1902–1992)

Яків Гніздовський (1915–1985)

Теодосій Добжанський (1900–1975)

Юрій Шевельов (1908–2002)

Омелян Прицак (1919–2006)

у сфері біології, літератури, мовознавства, політики й економіки:

Теодосій Добжанський (1900–1975, нар. у Немирові Вінницької обл.) – біолог-генетик, зоолог, ентомолог, еволюціоніст, основоположник американської популяційної генетики; за свої наукові дослідження нагороджений дев'ятьма медалями пошани, є почесним членом 20 університетів світу. Вчений був наставником для своїх численних послідовників – серед них такі генетики-еволюціоністи: **Р. Левонтін**, **Д. Марінкович**, **К. Кримбас**. Він був гуманістом і філософом, допомагав українським ученим;

Юрій Шевельов (1908–2002, нар. у Харкові) – лінгвіст, літературознавець, громадський діяч. Професор в університетах Гарварда та Колумбії, іноземний член НАН України (1991), професор Українського університету в Мюнхені та університету в Швеції. Автор фундаментальних наукових праць: "Передісторія слов'янства: історична фонологія слов'янських мов" (1965), "Історична фонологія української мови" (1979) та ін.; віце-президент Асоціації українських письменників "Мистецький український рух", головний редактор журналу "Сучасність", член Американського лінгвістичного товариства;

Омелян Прицак (1919 – 2006, нар. у селі Лука (Озерне) Львівської обл.) – українсько-американський історик, мовознавець, філолог-орієнталіст, організатор української науки у світі, засновник і довголітній директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, співзасновник Міжнародної асоціації україністів, редактор багатьох наукових часописів; до 1998 р. – директор Інституту сходознавства імені А. Кримського НАН України; член академії багатьох країн.

Ігор Шевченко (1922–2009, нар. у примісті Варшави, Польща, в родині українських іммігрантів) – мовознавець, вчений-візантист світової слави, професор класичної філології Гарвардського університету з 1973 р., брав активну участь в діяльності УНІГУ під керівництвом **Омеляна Прицака**;

Ігор Шевченко (1922–2009)

Закон лісу й собаки від І.І. Шевченка:

"Собака входить у незайманий ліс, наближається до дерева і робить те, що роблять собаки біля дерева. Дерево вибране навмання. Воно нічим не відрізняється від будь-якого іншого. Однак можна не без підстав передбачити, що наступні собаки, заходячи в цей ліс, звернуть увагу на те ж саме дерево. Так часто відбувається і в науці: «запах» аргументу з приводу якоїсь проблеми спонукає вчених вступати в нові і нові дискусії, що стосуються цієї проблеми".]

Терпелюк Петро (1948–2011) – дипломат, посол США в Люксембурзі, спеціаліст у галузі економіки міжнародних відносин, засновник консалтингової фірми "Терпелюк і партнери";

Терпелюк Петро (1948–2011)

Богдан Футей (нар. 1939 р. у селі Бучач Тернопільської обл.) — доктор права, від 1 січня 1987 р. — пожиттєвий Федеральний суддя округу Колумбія, член Американської колегії адвокатів та Української асоціації юристів Америки, консультант Міжнародного фонду виборчих систем, політичний і громадський діяч; автор публікацій про виборче право України, відзначений державними нагородами України;

Адріан Сливозький (нар. 1951 р. у Нью-Йорку, США, син українських іммігрантів з Івано-Франківщини) — економіст, автор світових бестселерів з питань стратегічного управління, автор численних фундаментальних праць зі стратегічного планування бізнесу, зокрема найвідомішою у світі працею "Міграція капіталу"; член дорадчої ради Львівської бізнес-школи Українського католицького університету;

Барт Ступак (нар. 1952 р. у Мілуокі, США, в сім'ї українських іммігрантів) — політик, державний діяч, доктор права, член Демократичної партії, член Палати представників Конгресу США.

У США, як у жодній іншій країні, добре розвинена система українських організацій: громадських, релігійних, культурних, освітніх, молодіжних, жіночих. Кожна з яких може стати предметом окремого дослідження. ■

[від ред.] У статті Лариси Шипко зазначено також постать **Осипа Мороза** (1926—2013) — доктора економіки, кібернетика, аналітика, автора відомої книги "Модерна нація: українець у часі й просторі". Починаючи з 1989 року, він щороку приїжджав до України, і нам пощастило спілкуватися з Осипом Григоровичем особисто.

Осип Мороз народився у м. Підгайцях колишнього Тернопільського воєводства міжвоєнної Польщі. У 1936 році родина переїхала до м. Яремче, де Осип здобув початкову освіту. У липні 1944 р. родина емігрувала до Німеччини, а 1949 р. — до США. У 1953—1974 роках навчався у Нью-Йоркському університеті, Новій школі соціальних досліджень, Українському Вільному університеті у Мюнхені. У 1974 році захистив дисертацію "Причини і наслідки колективізації в Українській Радянській Соціалістичній Республіці". Працював фінансовим керівником корпорацій і навчальних закладів, директором ділових справ і фінансів Університету штату Нью-Йорк у

м. Перчес (1982—1989). В Україні працював радником і консультантом навчальних і державних структур на громадських засадах: Львівського університету ім. Франка, Київського політехнічного інституту (де ініціював створення кафедри менеджменту (1991)) та інших. Був радником Президента України з політико-правових питань, радником Комітету з питань законодавства і законності Верховної Ради України. Від 1988 р. — член Світового футурологічного товариства. Голова Наглядової ради Українського футурологічного товариства (2006). З 1994 — член Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України. З 1998 р. — дійсний член УВАН у США, з 2007 — Наукового товариства імені Шевченка у США. Мешкав у місті Кергонксон, штат Нью-Йорк, США.

Афоризми від Осипа Мороза

Буряки тягти за гичку — це не економіка. Глек на кілку під калиною — це не культура. Гопак у помаранчевих штанах на Майдані — це не політика.

Батько мене вчив: якщо твоя голова не може нагодувати живіт — шукай роботу для рук. Але я помітив, що легше робити язиком.

Наукові книжки здебільшого не мають нічого спільного з авторами. Книжки робляться з книжок.

Мудрий живе з дурного, а дурний — з роботи.

Бідний чи багатий, а мати гроші непогано.

Без науки і знань нема економіки.

Від процесів глобалізації жодна країна не сховається на хуторі.

Бюджет — це не просто певна сума банкнот, це фінансовий план, доцільні проекти.

Або українці стануть якісними, або їх історія змеле.

Українців дуже легко організувати "проти", але дуже важко організувати "за".

Україна має касу, а не бюджет. Вона вміє проїдати, а не нагромаджувати.

Ставлення українця до часу й простору чекає своїх дослідників.